

One day teacher's training workshop

Organized by

Mahavir Mahavidyalaya, Kolhapur

Presentation on

Module 3 Personality

By

Dr. Rahul Kashyap

Bhogawati Mahavidyalaya, Kurukali

Module 3
Personality
(व्यक्तिमत्व)

LO 3.1 How do psychologists define and use the concept of personality?

(मानसशात्रज्ञ व्यक्तिमत्व या संकल्पनेची व्याख्या कशी करतात आणि मानसशास्त्रात ही संकल्पना कशी वापरली जाते.)

LO 3.2 What do the theories of Freud and his successors tell us about the structure and development of personality?

(व्यक्तिमत्वाची रचना आणि विकासाबाबत फ्रॉइडचा आणि त्याच्या अनुयायांचा मनोगतिकी दृष्टीकोन सिद्धांत काय सांगतो?)

LO 3.3 What are the major aspects of trait approaches to psychology?

(गुणतत्व सिद्धांतातील प्रमुख पैलू कोणते आहेत?)

LO 3.3 How can we most accurately assess personality? And what are the major types of personality measures?

(व्यक्तिमत्वाचे अचूक मापन कसे करता येईल? आणि त्याची प्रमुख मापन साधने कोणती?)

3.1 DEFINITION OF PERSONALITY (व्यक्तिमत्त्वाची व्याख्या)

Personality, The pattern of enduring, distinctive characteristics that produce consistency and individuality in a given person.

(व्याख्या : व्यक्ति वर्तनात सुसंगतता आणि व्यक्तिभिन्नता निर्माण करणाऱ्या टिकावू आणि भिन्न गुणवैशिष्ट्यांचा आकृतीबंध म्हणजे व्यक्तिमत्व होय)

3.2 व्यक्तिमत्व विषयक मनोगतिकी दृष्टीकोन (PSYCHODYNAMIC APPROACHES TO PERSONALITY)

अ) फ्रॉइडचा मनोगतिकी दृष्टीकोन (Freud's Psychoanalytic Theory)

□ PSYCHODYNAMIC APPROACHES TO PERSONALITY :

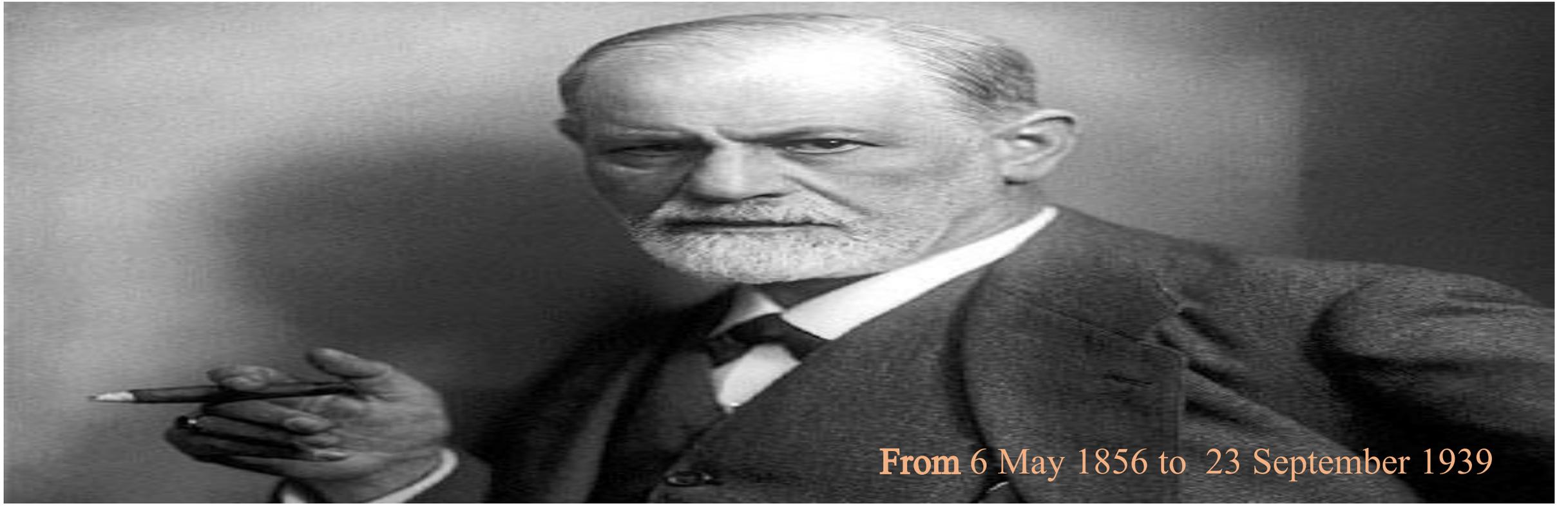
Approaches that assume that personality is primarily **unconscious and motivated by inner forces and conflicts** about which people have little awareness.

व्यक्तिमत्त्व प्रामुख्याने **अबोध तसेच आंतरिक शक्तींद्वारे आणि आंतरिक संघर्षांद्वारे प्रेरित** असते ज्याबद्दल लोकांना फारशी जाणीव नसते या संकल्पानेवर व्यक्तिमत्त्वाचा मनोगतिकी दृष्टीकोन आधारित आहे.

□ UNCONSCIOUS :

A part of the personality that contains the memories, knowledge, beliefs, feelings, urges, drives, and instincts of which the individual is not aware.

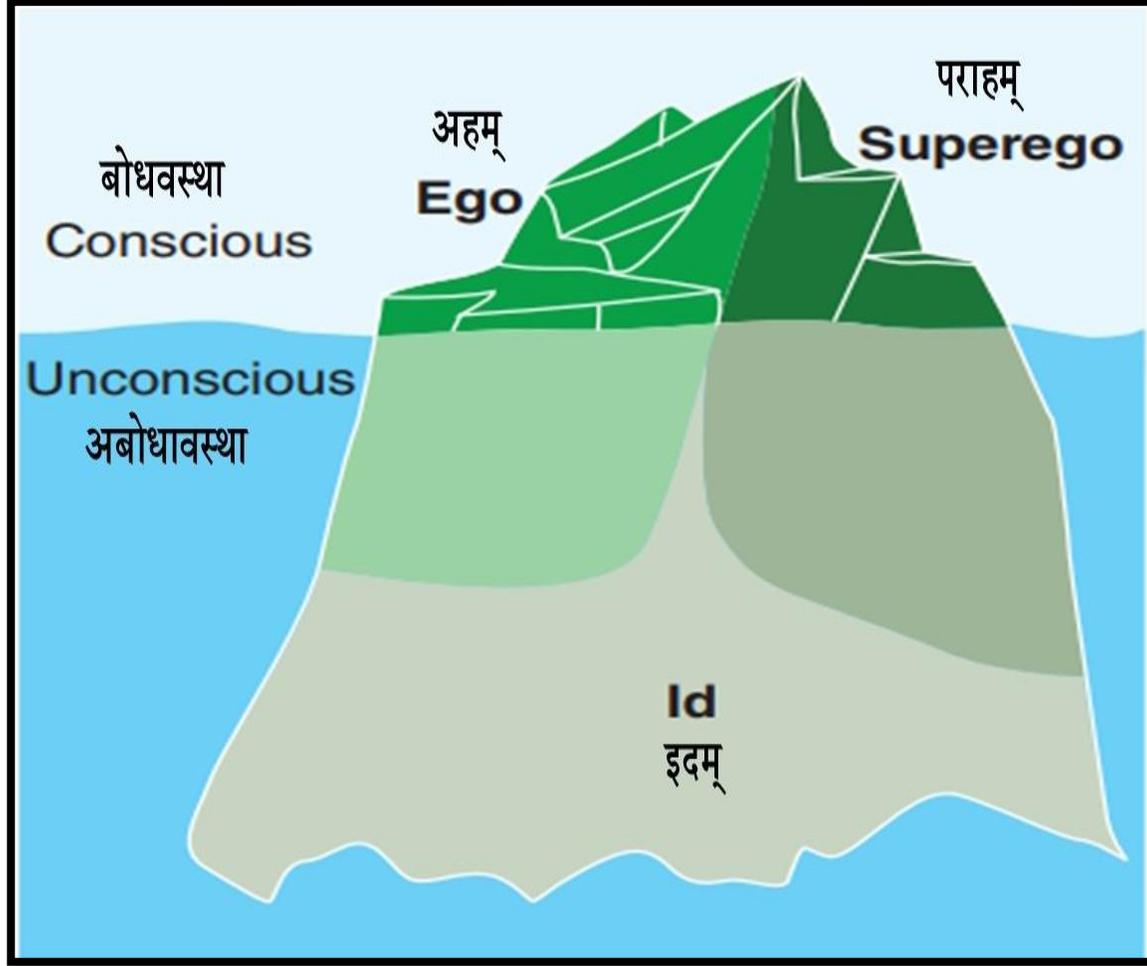
अबोधपणा म्हणजे व्यक्तिमत्त्वाचा असा घटक ज्यामध्ये स्मृति, ज्ञान, समजुती, भावना आवेग, प्रचोदना आणि सहज प्रवृत्तींचा समावेश होतो ज्याची व्यक्तीला जाणीव नसते.

From 6 May 1856 to 23 September 1939

फ्रॉइडच्यामते व्यक्तिमत्त्व समजून घेण्यासाठी, **अबोध्यावस्थेत काय आहे याचा उलघडा** होणे आवश्यक आहे. पण अबोध्यावस्थेतील साहित्य अबोध असल्याने त्याचे थेट निरीक्षण करता येत नाही. त्यामुळे अबोध प्रक्रिया समजून घेण्यासाठी **अबोध्यावस्थेतील संकेतांचे स्पष्टीकरण** करणे आवश्यक आहे. जसे जिभ घसरणे, कल्पनारम्यता आणि स्वप्ने.

1) STRUCTURING PERSONALITY: ID, EGO, AND SUPEREGO : व्यक्तिमत्वाची रचना

➤ **Id and pleasure principle :** The raw, unorganized, inborn part of personality whose sole purpose is to reduce tension created by primitive drives related to hunger, sex, aggression, and irrational impulses.

इदम् आणि सुखतत्व : भूक, लैंगिकता, आक्रमकता, आणि अतार्किक आवेगांशी संबंधित असणाऱ्या आदिम प्रचोदनांद्वारे निर्माण केलेला तणाव कमी करणारा व्यक्तिमत्वाचा अपरिपक्व कच्चा, असंघटित, आणि जन्मजात भाग म्हणजे इदम होय.

➤ **Ego and reality principle :** The part of the personality that provides a buffer between the id and the outside world.

अहम् आणि वास्तव तत्व : इदम् आणि बाहेरचे जग यांच्यामध्ये तटस्थ/प्रतिबंधक म्हणून कार्य करणारा व्यक्तिमत्वाचा भाग म्हणजे अहम् होय.

➤ **Superego and moral principle :** The personality structure that harshly judges the morality of our behavior.

पराहम् आणि नैतिक तत्वे : मानवी वर्तनातील नैतिकतेचा कठोरपणे न्यायनिवाडा करणारा व्यक्तिमत्वाचा घटक /व्यक्तिमत्व रचना म्हणजे पराहम् होय.

समाजाने लादलेले व्यावहारिक वास्तव विचारात न घेता इदम् आणि पराहम् दोन्ही अवास्तव वागतात त्यामुळे **अहम् सक्षम मध्यस्थ** असणे गरजेचे आहे

2) DEVELOPING PERSONALITY: PSYCHOSEXUAL STAGES : व्यक्तिमत्व विकास : मांनोलैंगिक विकासाच्या अवस्था

❑ **Psychosexual stages** : Developmental periods that children pass through during which they encounter conflicts between the demands of society and their own sexual urges. (असा विकासात्मक कालावधी ज्यातून जात असताना मुलांना सामाजिक मागण्या आणि त्यांच्या स्वतःच्या उत्कट लैंगिक इच्छा यातील संघर्षाचा सामना करावा लागतो.)

Stage (अवस्था)		Major Characteristics (प्रमुख गुणवैशिष्ट्ये)
Oral (मुख कामुकता)	जन्मापासून 12 ते 18 महिन्यांपर्यंतचा कालावधी, ज्यामध्ये बालकाचे समाधानचे केंद्र तोंड असते	
Anal (गुद कामुकता)	वय 12 ते 18 महिने ते 3 वर्षांपर्यंतची अवस्था, ज्यामध्ये मुलाचे समाधानाचे केंद्र गुद्द्वार असते.	
Phallic (शैशनावस्था)	वय वर्षे 3 च्या आसपास ही अवस्था सुरु होते (3 ते 6) ज्या दरम्यान बालकाचे समाधानाचे केंद्र लैंगिक इंद्रियाभोवती केंद्रित असते.	
पितृगंड		
मातृगंड		
Latency (सुप्तावस्था/कामअव्यक्तता काळ)	शैशनावस्था ते यौवनावस्थे दरम्यानचा कालावधी (6 ते लैंगिक परिपक्वता) ज्या दरम्यान मुलांचे लैंगिक चिंता तात्पुरत्या स्वरूपात बाजूला म्हणजेच सुप्तावस्थेत असते.	
Genital(जनन कामुकता)	यौवनावस्थेपासून मृत्यूपर्यंतचा कालावधी, परिपक्व लैंगिक वर्तन म्हणून ओळखला जातो.	

❑ **Fixations** Conflicts or concerns that persist beyond the developmental period in which they first occur. (एखाद्या विकासाच्या अवस्थेत घडून आलेला संघर्ष किंवा चिंतेच्या त्या विकासाच्या अवस्थेत निराकरण न होता पुढे तसेच टिकून राहणे म्हणजे स्थिरण होय.)

3) DEFENSE MECHANISMS : संरक्षण यंत्रणा

□ **Defense Mechanisms** : In Freudian theory, unconscious strategies that people use to reduce anxiety by distorting reality and concealing the source of the anxiety from themselves (वास्तविकतेचे विरूपण करून चिंता कमी करण्यासाठी आणि चिंतेच्या करणांपासून पळ काढण्यासाठी व्यक्तिद्वारे वापरल्या जाणाऱ्या **अबोध युक्त्या** म्हणजे संरक्षण यंत्रणा होय.)

The **primary defense mechanism is repression**? Because if repression is ineffective in keeping anxiety at bay, we might use other defense mechanisms.

Repression : The primary defense mechanism in which the ego pushes unacceptable or unpleasant impulses out of awareness and back into the unconscious (अशी प्राथमिक संरक्षण यंत्रणा ज्यामध्ये अहम् अस्वीकार्य किंवा अप्रिय आवेगांना जाणिवेच्या पलीकडे अबोधवस्थेत ढकलतो.)

Freud's Defense Mechanisms

Defense Mechanism	Explanation	Example
Repression (दमन)	Unacceptable or unpleasant impulses are pushed out of awareness and back into the unconscious.	A woman is unable to consciously recall that she was raped.
Regression (परगमन)	People behave as if they were at an earlier stage of development.	A boss has a temper tantrum when an employee makes a mistake.
Displacement (भावविस्थापन)	The expression of an unwanted feeling or thought is redirected from a more threatening powerful person to a weaker one.	A brother yells at his younger sister after a teacher gives him a bad grade.
Rationalization (मिथ्यासामर्थन)	People provide self-justifying explanations in place of the actual, but threatening, reason for their behavior.	A student who goes out drinking the night before a big test rationalizes his behavior by saying the test isn't all that important.
Denial (नकार)	People refuse to accept or acknowledge an anxiety-producing piece of information.	A student refuses to believe that he has flunked a course.
Projection (प्रक्षेपण)	People attribute unwanted impulses and feelings to someone else.	A man who is unfaithful to his wife and feels guilty suspects that his wife is unfaithful.
Sublimation (उदात्तीकरण)	People divert unwanted impulses into socially approved thoughts, feelings, or behaviors.	A person with strong feelings of aggression becomes a soldier.
Reaction formation (प्रतिपक्षभावना)	Unconscious impulses are expressed as their opposite in consciousness.	A mother who unconsciously resents her child acts in an overly loving way toward the child.

3.3 TRAIT APPROACHES (व्यक्तिमत्वाचा गुण सिद्धांत)

- ❑ **Traits** : Consistent personality characteristics and behaviors displayed in different situations (वेगवेगळ्या परिस्थितीत दिसून येणारी सुसंगत/स्थिर व्यक्तिमत्व गुणवैशिष्ट्ये आणि वर्तन म्हणजे गुण होय.)
- ❑ **Trait theory** : A model of personality that seeks to identify the basic traits necessary to describe personality (व्यक्तिमत्वाचे वर्णन करण्यासाठी आवश्यक गुणवैशिष्ट्ये ओळखण्यावर भर देणारे व्यक्तिमत्वाचे प्रारूप म्हणजे गुण सिद्धांत होय.)

A) Allport's Trait Theory (गॉर्डन ऑलपोर्टचा गुण सिद्धांत)

- ❖ **Gordon Allport (गॉर्डन ऑलपोर्ट)**
- ❖ **Cardinal (प्रधान गुण)** : A single characteristic that directs most of a person's activities (व्यक्तिमधील एकमेव गुणवैशिष्ट्य जे व्यक्तीच्या बहुतांश क्रियाना दिशा देतात.) जसे, निःस्वार्थपणा.
- ❖ **Central (केंद्रीय गुण)** : A handful of central traits that make up the core of personality (मूठभर केंद्रीय गुणवैशिष्ट्ये ज्यामुळे व्यक्तिमत्वाचा गाभा बनवतात.) जसे, प्रमाणिकता, सामाजिकता.
- ❖ **Secondary (दुय्यम गुण)** : A characteristics that affect behavior in fewer situations and are less influential than central or cardinal traits (अशी गुणवैशिष्ट्ये जी खूप कमी परिस्थितींमध्ये वर्तनावर परिणाम करतात तसेच प्रधान आणि केंद्रीय गुणांपेक्षा कमी प्रभावी असतात.) जसे, मांस खाण्याची अनिच्छा आणि आधुनिक कलेची आवड ही दुय्यम वैशिष्ट्ये मानली जातात

B) CATTELL AND EYSENCK'TRAIT THEORY (कॅटेल आणि आयसेंकचा गुण सिद्धांत)

□ Cattell's Trait Theory (कॅटेलचा गुण सिद्धांत)

❖ रेमंड कॅटेल (1965) यांनी व्यक्तिमत्वाचे वर्णन करणाऱ्या व्यक्तिमत्व गुण वैशिष्ट्यांच्या 16 जोड्या सांगितल्या आहेत.

क्र.	पदनाम	घटक
1.	A	Warmth : उबदारपणा
2.	B	Reasoning : युक्तिवाद
3.	C	Emotional Stability : भावनिक स्थिरता
4.	E	Dominance : प्रबळ
5.	F	Liveliness : उत्साहीपणा
6.	G	Rule Consciousness : नियम जाणीव
7.	H	Social Boldness : सामाजिक धारिष्ट्य
8.	I	Sensitivity : संवेदनशीलता
9.	L	Vigilance : जागृतता
10.	M	Abstractedness : विचारमग्नता
11.	N	Privateness : खाजगीपणा
12.	O	Apprehension : आकलन
13.	Q ₁	Openness to Change : बदलास तयार
14.	Q ₂	Self-Reliance : स्व-अवलंबी
15.	Q ₃	Perfectionism : अचूकपणा
16.	Q ₄	Tension : तणाव

वैश्विक घटक (Global Factors) - 05 घटक

क्र.	पदनाम	घटक
1.	Ex	Extraversion : बहिर्मुखता
2.	Ax	Anxiety : चिंता
3.	Tm	Tough Mindedness : खंबीर मनाचा
4.	IN	Independence : स्वतंत्र
5.	SC	Self Control : स्व-नियंत्रण

□ Eysenck's trait Theory (आयसेकचा गुण सिद्धांत)

- हॅन्स आयसेक (1995) यांनी व्यक्तिमत्वाचे तीन प्रमुख घटक संगितले

Extraversion बहिर्मुखता

- Sociable सामाजिक
- Lively चैतन्यपूर्ण
- Active क्रियाशील
- Assertive खंबीर
- Sensation-seeking संवेदनशील

Neuroticism नसविकृत

- Anxious चिंतातुर
- Depressed उदास
- Guilt feelings अपराध भावना
- Low self-esteem निम्न स्व-आदर
- Tense तणावपूर्ण

Psychoticism मानस नसविकृता

- Aggressive आक्रमक
- Cold थंड स्वाभावि
- Egocentric अहंकारी
- Impersonal स्व केंद्रीत
- Impulsive आवेगशील

C) THE BIG FIVE PERSONALITY TRAITS (पंच महाघटक व्यक्तिमत्व गुणवैशिष्ट्ये)

The Big Five Personality Factors and Dimensions of Sample Traits

Openness to experience (अनुभवाचामुक्तस्वीकार)

Independent—Conforming

Imaginative—Practical

Preference for variety—Preference for routine

Conscientiousness (विचारपूर्वकता)

Careful—Careless

Disciplined—Impulsive

Organized—Disorganized

Extraversion (बहिर्मुखता)

Talkative—Quiet

Fun-loving—Sober

Sociable—Retiring

Agreeableness (सहमतीदर्शकता)

Sympathetic—Fault-finding

Kind—Cold

Appreciative—Unfriendly

(नसविकृतता—भावनिकस्थिरता)

Neuroticism (Emotional Stability)

Stable—Tense

Calm—Anxious

Secure—Insecure

3.4 ASSESSING PERSONALITY (व्यक्तिमत्वाचे मापन)

❑ Psychological tests (मानसशास्त्रीय चाचणी) ?

a) **Self-report Measures of personality** व्यक्तिमत्वाची स्व-निवेदित मापाने

❖ **Self-report measures** : A method of gathering data about people by asking them questions about their own behavior and traits (व्यक्तींना त्यांचे वर्तन आणि गुण याविषयी प्रश्न विचारून माहिती गोळा करण्याची पाध्द म्हणजे स्व-निवेदित मापाने होय)

1) **Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2-Restructured Form (MMPI-2-RF)**

A widely used self-report test that identifies people with psychological difficulties and is employed to predict some everyday behaviors. **मिनेसोटा बहुविध व्यक्तिमत्व शोधिका -2-पुनर्रचित फॉर्म (MMPI-2-RF)** : व्यक्तीच्या मानसशास्त्रीय समस्या आणि दैनंदिन जीवनातील काही वर्तनाचे पूर्वकथन करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात वापरली जाणारी चाचणी.

- Starke R. Hathaway and J. Charnley McKinley (हॅथवे मॅककिन्ले)
- 338 items to which a person responds “true,” “false,” or “cannot say.”

प्रकृती चिंताग्रस्तता Hypochondriasis:
Interest in bodily symptoms

अवसाद Depression:
Hopeless, pessimistic attitude

हिस्टेरिया Hysteria:
Uses physical ailments to avoid problems

मनोविक्षिप्त विचलन Psychopathic deviate:
Antisocial behavior, disregards others

स्त्रीत्व-पुरुषत्व Masculinity-femininity:
Interests related to gender

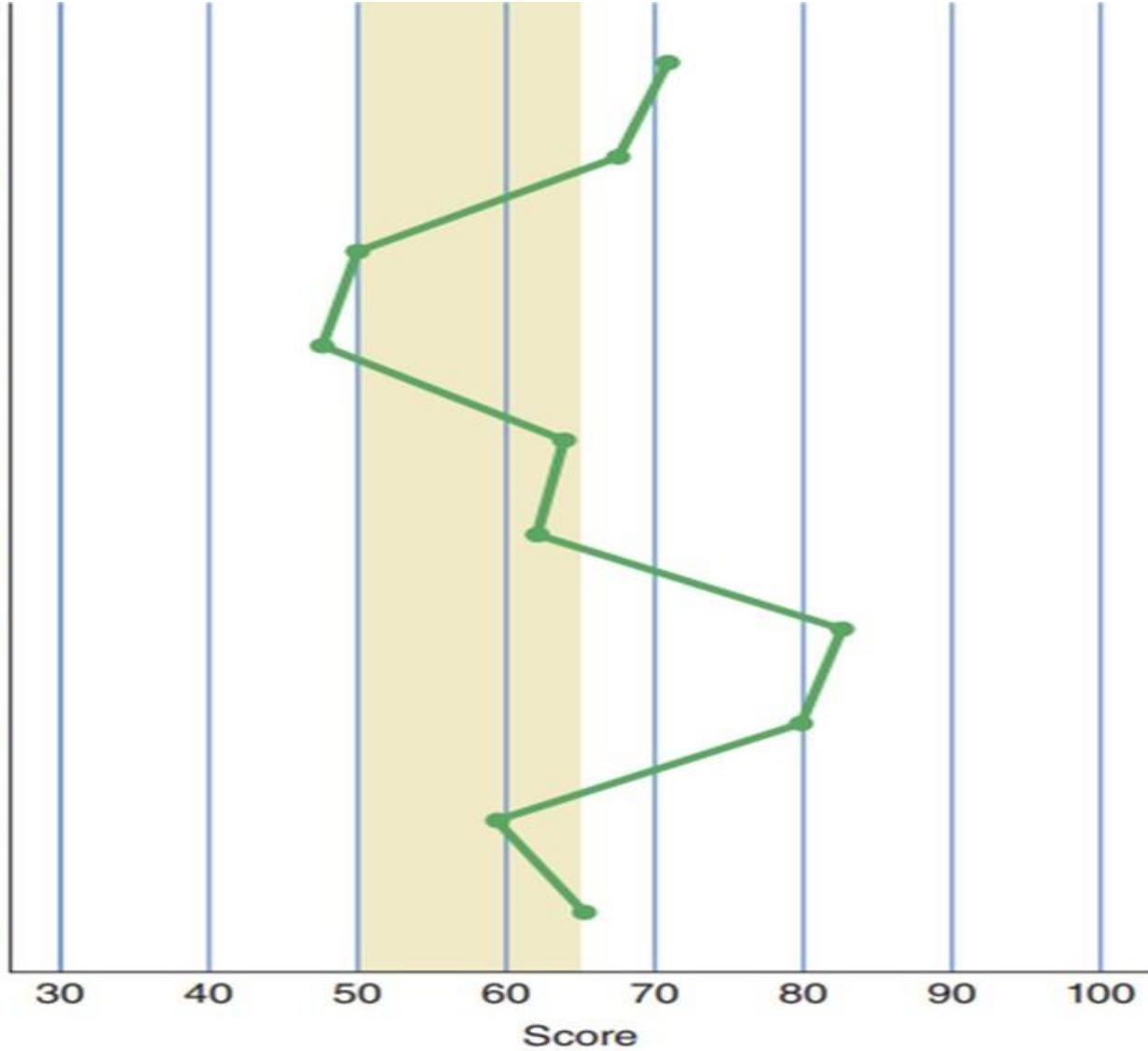
संशयिपणा Paranoia:
Defensiveness, suspiciousness, jealousy

मनोक्षिणता Psychasthenia: obsessiveness,
compulsiveness, suspiciousness

खिन्नमनसकता Schizophrenia:
Loss of touch with reality, bizarre delusions

अल्पोन्माद Hypomania:
Impulsiveness, overactivity

सामाजिक आंतर्मुखता
Social introversion-extraversion:
Insecure social interactions

B) Projective Methods : प्रक्षेपण पद्धती

Projective personality test : A test in which a person is shown an ambiguous, vague stimulus and asked to describe it or tell a story about it (प्रक्षेपण व्यक्तिमत्व चाचणी : यामध्ये व्यक्तीस एक संदिग्ध किंवा अस्पष्ट उद्दीपक दाखवला जातो आणि त्याचे वर्णन करण्यास किंवा त्यावर कथा लिहण्यास संगितले जाते.

1) **Rorschach test** : A test that involves showing a series of symmetrical visual stimuli to people who then are asked what the figures represent to them (रोर्शा यांची शाई – डाग चाचणी : एक अशी चाचणी ज्यामध्ये सममितीय दृश्य उद्दीपकांची मालिका व्यक्तीसमोर सादर केली जाते आणि हा उद्दीपक आपले काय प्रतिनिधित्व करतो हे विचारले जाते.)

एकूण 10 कार्ड – 5 काळ्या-पांढऱ्या रंगाचे, 2- लाल, काळ्या व करड्या रंगाचे आणि 3 –बहुविध रंगाचे.

2) **Thematic Apperception Test (TAT) चित्र अवबोधन चाचणी:** A test consisting of a series of pictures about which a person is asked to write a story (चित्रांच्या मालिकेचा समावेश असलेली चाचणी ज्यामध्ये व्यक्तिला प्रत्येक चित्रास अनुसरून कथा लिहण्यास संगितले जाते)

Henry A. Murray and Christina D. Morgan at Harvard University

C) Behavioral Assessment : वार्तनिक मापन

- ❖ Behavioral assessment : Direct measures of an individual's behavior used to describe personality characteristics (व्यक्तिमत्व वैशिष्ट्यांचे वर्णन करण्यासाठी व्यक्ति वर्तनाचे केलेलं थेट मापन)
- ❖ Naturalistically by observing people in their own settings: in the workplace, at home, or in school.
- ❖ In other cases, behavioral assessment occurs in the laboratory under controlled conditions in which a psychologist sets up a situation and observes an individual's behavior
- ❖ Behavioral assessment is particularly appropriate for observing—and eventually remedying—specific behavioral difficulties, such as shyness in children.